

УДК 37.015.31-057.874:793.3]-047.37

Ю. В. Якуба

Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ХОРЕОГРАФІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ

Стаття присвячена актуальній проблемі організації художньо-творчої діяльності школярів у галузі хореографічного мистецтва. Досліджено теоретичні основи творчості, методичні аспекти художньо-творчої діяльності школярів, форми й методи проведення українських народних свят.

Ключові слова: *творчість, творча особистість, художньо-творча діяльність, школярі, хореографічний колектив, українські народні свята.*

Постановка проблеми. Інтеграція нашої держави у світове та європейське співтовариство зумовлює необхідність перебудови національної освіти і передбачає новий підхід до навчання, спрямований на подолання кризи освіти, яка проявляється передусім у невідповідності знань школярів запитам особистості, суспільним потребам і світовим стандартам, у знеціненні соціального престижу освіченості й художньо-естетичної діяльності. На відміну від програм, які відбивають сенс життя в парадигмі наукового знання й репрезентують технології розвитку щонайперше національного критичного мислення, існують художньо-освітні програми, що сприяють розвитку не тільки логіки й інтелекту, а й креативних здібностей. Саме творчі здібності школярів, їхня самостійна й ініціативна участь в організації та здійсненні різноманітних видів діяльності стають визначальними для особистісної самореалізації в умовах сучасного життя.

Оновлення шкільної освіти в Україні вимагає змін у аксіологічних пріоритетах. У цьому контексті особливої цінності набувають «живі знання», які нерозривно пов'язані з культурним досвідом, практичною діяльністю та індивідуальними здібностями людини. Заохочуються інтуїція, фантазія, прояв почуттів, накопичені життєві враження. Актуальною для нашого часу стають проблеми переходу від суто раціонального, вузько предметного – до творчого, культурно-особистісного, інтегрованого. Актуалізовані спроби поєднання наукового пізнання з категоріями краси, уяви, образності, художнього сприйняття, розуміння, цілісного пізнання світу та людини багато в чому представлені великими мислителями, вченими, дослідниками різних країн та епох.

Аналіз актуальних досліджень. Думки про значущість художньо-творчого розвитку особистості знайшли відображення у психологічних дослідженнях Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, у творчості видатних педагогів А. Макаренка, І. Огієнка, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Результати сучасних наукових розвідок вітчизняних (І. Бех, О. Деркач, О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна, І. Руденко, Г. Тарасенко) та іноземних (В. Салєєв, К. Тейлор, І. Фузейнікова) дослідників дозволяють припустити, що художня діяльність людини позитивно впливає на розвиток її інтелектуальних і творчих здібностей. Отже, необхідною умовою становлення творчої особистості школяра є надання йому свободи вибору й самовираження, усвідомлення власної самоцінності.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз художньо-творчої діяльності школярів і визначити форми й методи її організації на прикладі українських традиційних свят.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у процесі формування творчої особистості відіграє мистецтво. Воно дарує школярам відчуття естетичної значущості світу, виступає засобом опанування навколишнього середовища й самопізнання, пробуджує креативність, бажання творити за законами краси й отримувати естетичну насолоду, створює сприятливі умови для вираження особистих потреб, сприяє позитивному ставленню до художньо-творчої діяльності та надає можливості особистості у процесі цієї діяльності розкрити в собі нахили до мистецьких професій – музиканта, хореографа, художника, актора тощо.

Кожен вид мистецтва має особливі механізми впливу на особистість: музика - гармонію звуків, хореографія - пластичність рухів, живопис - барви, лінії, театр - сюжет, образність персонажів. Це зумовлено не тільки природою мистецтва, а й тим, що вже в ранньому віці музична, хореографічна, театральна діяльність становить одну з найдоступніших і емоційно-захопливих форм творчості. У художньому розвитку школярів відправною точкою є здатність до сприйняття художнього твору й самостійного створення нового образу (в малюнку, ліпленні, аплікації, конструюванні). Проте, здатність школярів співати, танцювати, малювати, придумувати, складати, майструвати вимагає систематичного й цілеспрямованого розвитку під безпосереднім чи опосередкованим впливом дорослого (вчитель, вихователь, керівник), який сам розуміється на мистецтві та усвідомлює його вплив на школярів. Доведено, що ефективність занять мистецтвом залежить від зацікавлення художньою працею та емоційного задоволення школярів. Зокрема, у дослідженні О. Дубасенюк вказується на те, що потужним виховним чинником є багатоаспектність завдань естетичного виховання, у процесі виконання яких «дитина вчиться ставити цілі й досягати їх, передбачати шляхи здійснення задуму, виявляти витримку, цілеспрямованість, зосередженість» [2, с. 53]. Означене, за твердженням ученої, сприяє розвитку, ініціативності, креативності, комунікативних здатностей [там само].

Отже, залучення до художньої діяльності є потужним засобом впливу на становлення та розвиток школярів, їхніх здібностей, талантів, збагачення культурного, інтелектуального і творчого потенціалу. Означене зумовило дослідження шляхів розвитку творчої особистості засобами різних видів мистецтва в галузі мистецької освіти. Так, у працях учених (В. Бабій, Л. Масол, О. Отич, В. Рагозіна, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова, Г. Шевченко) вказується на те, що мистецтво (музика, хореографія, театр) мають величезний вплив на духовну, емоційну, інтелектуальну сферу особистості, адже можуть викликати радість і смуток, змусити заглянути в найпотаємніші куточки душі, допомагають глибше зрозуміти навколишній світ.

Поряд із цим, педагоги-науковці вивчають психологічні механізми, завдяки яким здійснюється розвивальний вплив мистецтва на особистість у процесі естетичного навчання з метою оптимізації останнього. Зокрема в дослідженні І. Зязюна доводиться, що процес опанування дітьми духовних цінностей відбувається «духовними зусиллями самої особистості», що актуалізує питання формування ціннісної самосвідомості дитини, у якій об'єкти оточуючого світу (духовні цінності, твори мистецтва) набуватимуть для неї особистісного смислу [5, с. 16]. Останнє актуалізує у площині художньої освіти необхідність організації особистісно спрямованого естетичного навчання, націленого на індивідуальний розвиток засобами мистецтва.

Пропонуючи мистецтво як засіб розвитку індивідуальності школярів, вчені звертають увагу на той факт, що існує поділ діяльності на репродуктивну та продуктивну, де репродуктивна – це отримання певного результату відомими засобами, а продуктивна – отримання якісно нового результату, оригінального, неповторного, творчого. Усі види художньої, в тому числі й музичної, і хореографічної, і театральної діяльності зазвичай вважаються творчими. Творча діяльність – це активна самостійна діяльність, у якій народжується дещо якісно нове, ніколи раніше не існуюче. Здійснити таку діяльність можливо за умов наявності творчої особистості.

На думку вчених В. Вербець, І. Воронюк, А. Матейко, В. Моляко, Н. Постлюк, І. Розета, В. Роменця, С. Сисоєвої, творча особистість – це такий тип людини, для якої характерні спрямованість на творчість, високий рівень креативних здібностей, швидкість, гнучкість, оригінальність і точність мислення, творча активність, що дає їй змогу досягти високих результатів в одному чи декількох видах діяльності. Однак, здібності до творчості є характеристикою кожної особистості й не можуть вважатись ознакою особливої обдарованості. Останнє підтверджується в дослідженнях, присвячених психології дитячої творчості. Зокрема у праці І. Білої зазначається, що творчість є універсальною здібністю дитини та однією з «найзмістовніших форм (її) психічної активності» [1]. За твердженням ученої, будь яка діяльність

дитини (пізнавальна, ігрова) є творчою, адже засвоюючи нові знання або створюючи ігрову ситуацію дитина суб'єктивно трансформує інформацію, наділяючи її новими особливостями [там само].

У зв'язку з цим, умовою гармонійного розвитку особистості дитини у площині мистецької освіти є сприяння її самореалізації у процесі різноманітних видів творчої діяльності. З метою конкретизації даного процесу розглянемо різні аспекти феномену творчості

Визнання багатоаспектності феномену творчості дозволяє виокремити численні грані, з-поміж яких: творчість як специфічна діяльність, творчість – людська властивість, творчість як особливий вид енергії.

Поняття «художня творчість» досліджується науковцями (О. Беляєв, Ю. Борев, М. Киященко, В. Левін, Л. Левчук, Н. Лейзеров, О. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський, В. Панченко Л. Столович та ін.) у кількох аспектах. В естетичному її значенні як «творить за законами краси», у психологічному – як діяльність, що знаходить вираження у створенні творів мистецтва чи творчому їх виконанні.

Художня творчість охоплює весь процес роботи митця незалежно від будь-якого конкретного виду мистецтва та включає в себе художню діяльність композитора, художника, письменника, актора. При цьому представники кожного конкретного виду мистецтва вирішують спільне завдання – художньо освоюють об'єктивну дійсність. Поряд із цим художня творчість поєднує два види творчого процесу – прямий та опосередкований. Завдяки такому розподілу стає можливим побачити, наприклад, музику як мистецтво композитора й музику як мистецтво виконавця, чим відрізняється творчість письменника від творчості актора тощо. Крім зазначеного, поняття «художня творчість» дає змогу говорити про літературу, живопис, музику, скульптуру як про види мистецтва, де творчість має прямий, а творчість у театрі, в кіно, в усіх жанрах виконавчого мистецтва – опосередкований характер. В останні роки вивчення закономірностей художньої творчості все активніше пов'язують з художнім сприйманням мистецтва. Така тенденція спостерігається в сучасних наукових дослідженнях у педагогічній науці, зокрема в педагогіці мистецтва (Масол, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова) та є актуальною у професійній діяльності педагогів-музикантів, педагогів-хореографів і вчителів-новаторів.

Поглиблений аналіз поняття «художня творчість» сприяє розкриттю сутності художньо-творчої діяльності, яку можна визначити як діяльність специфічну, з притаманними тільки їй особливостями та властивостями. У словосполученні «художньо-творча» вже виражена складність цього феномену. З одного боку – «художнє», з іншого – «творче», що, у свою чергу, здійснюється на підставі різноманітних процесів діяльності. Отже, художньо-творча діяльність являє собою симбіоз властивостей, які характерні та творчості, і художній творчості, і творчій діяльності.

Знаходячись у контексті даної проблеми можна зазначити, що художньо-творча діяльність відноситься до специфічного виду діяльності й розглядається у двох площинах: у першій – як діяльність, що знаходить вираження у створенні творів мистецтва, у другій – у творчому їх виконанні. Усі твори мистецтва спрямовані на людину, яка може їх сприймати, якщо розуміє мову того чи іншого виду мистецтва та оцінювати. Людина може творити за законами краси в будь-якій галузі мистецтва тільки тоді, коли має здатність до певного виду діяльності. Так, наприклад, щоб творити прекрасну музику (а також її виконувати та слухати), необхідно мати здатність до сприймання музичного твору, а саме: відчуття висоти звуку, ритму, ладу, тембру, динаміки звуку, гармонії тощо. Однак, таких спеціальних здібностей, як музичні, хореографічні, образотворчі та ін., недостатньо для здійснення творчості. Художньо-творча діяльність спирається на здатність, яка забезпечує процес сприймання, що викликає різні за силою та глибиною відчуття, сприяє роботі творчої уяви, створює уявлення, стимулює та направляє саму діяльність. Рівень здатності до художньої творчості визначає готовність особистості до художньо-творчої діяльності.

Підбиваючи підсумок у дослідженні сутності означеного феномену, можна стверджувати, що художньо-творча діяльність розширює художній світогляд особистості, сприяє збагаченню її художньої культури, підвищує рівень емоційного сприйняття, активізує художнє мислення, розвиває здатність до оцінювання естетичних явищ, спричиняє збудження в особистості відчуття естетичної насолоди від художньої творчості, від осягнення краси в інтегративному поєднанні різних видів мистецтва, інтенсифікує розвиток комунікативності, має значний потенціал для формування навичок творчої праці на підґрунті творів мистецтва.

Організація художньо-творчої діяльності школярів передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей, національних і культурних традицій, що зумовлює звертання до глибоких коренів народної творчості, пронизаних національним духом, залучення школярів до розуміння змісту хореографічного мистецтва на підставі особистісно-емоційного сприйняття художньої інформації з подальшим її використанням у самостійній творчій діяльності. Успішним цей процес може стати тільки в тому випадку, якщо буде зумовлений дотриманням низки педагогічних принципів, форм і методів, адекватних специфіці даного виду мистецтва.

У ході нашої дослідно-педагогічної роботи було доцільним визначити провідні форми й методи художньо-творчої діяльності школярів на засадах культурно-історичного досвіду українського народу, його багатовікових традиціях, звичаях, обрядах і святах. З цього приводу учням було запропоновано здійснити інсценування обрядового свята «Андріївські вечорниці» в умовах творчої майстерні вчителя хореографії.

Народна мудрість і творчість виконують функцію єдності, взаємодії виховання й навчання зі стимулюванням естетичного самовдосконалення учнів і розвитком їх творчих задатків за допомогою таких засобів, як:

художнє сприймання (через мотиваційну діяльність); переживання (через співвідношення власного й загального); усвідомлення (через поєднання нового та старого в обрядах); відтворення (через обрядову діяльність, що сприяє актуалізації знань і досвіду); художньо-творча діяльність (через пошукову дію та рольові дійства); пошук (через нові творчі ситуації). Залучення учнів до художньо-творчої діяльності здійснювалося через дослідно-діяльнісний аспект культурної, духовної спадщини українського народу, усвідомлення його традицій, календарно-обрядових свят, а також давнього народного звичаю – проводити вечорниці з обрядом ворожіння й кусанням калити. Відтворення всіх цих знань здійснювалося через обрядову діяльність школярів, через їх пошукову дію та рольові дійства, через нові творчі ситуації.

Презентуємо нашу експериментальну роботу з організації художньо-творчої діяльності школярів, що складалась із кількох послідовних, взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих етапів, на прикладі свята «Андріївські вечорниці».

Так, *на першому етапі* в результаті самостійної пошукової роботи та мисленневих дій (аналіз, синтез, узагальнення, судження, умовивід) учням необхідно було продемонструвати свою інформованість про історію українського народу, традиції, звичаї, свята; довести особисте усвідомлення цінності народної творчості (усної, музичної, пісенної, інструментальної, танцювальної, образотворчої, декоративно-ужиткової) як складової української культури; визначити особисте ставлення до народних свят та розкрити сюжетну лінію «Андріївських вечорниць»; створити сценарний план реалізації художнього замислу до свята.

На другому етапі в ході творчої дискусії учнів і вчителя хореографії розкривався сюжет Андріївських вечорниць, визначався жанр свята, здійснювався аналіз художнього зображення персонажів, а також відбір народних пісень, танців, літературних текстів діалогів та реплік тощо. Міру розуміння ролі зображуваного художнього образу вчитель стимулював шляхом аналізу дій, вчинків, мотивів, відповідних жіночим і чоловічим персонажам.

На третьому етапі учням самостійно необхідно було заздалегідь підготувати всі атрибути, за допомогою яких мало бути найбільш достовірним художнє зображення української світлиці, створення національного жіночого та чоловічого одягу, віршів, ігор, народних прикмет і прислів'їв за традицією українських вечорниць.

На четвертому етапі за вибором учнів були створені творчі об'єднання (3 групи по 6 осіб), у яких колективно розроблявся сценарій тематичного заходу «Андріївські вечорниці», здійснювався добір інструментальної народної музики, українських пісень, танців із додаванням хореографічної лексики, малюнка танцю та ін., створювалася галерея образів характерних персонажів із передачею їх особистих рис, настроїв за допомогою засобів хореографічного мистецтва (поза, міміка, ракурс, жест).

На н'ятому етапі – презентація обрядового свята «Андріївські вечорниці». Чудове враження призвели, так звані «творчі об'єднання» учнів, які демонстрували свої оригінальні «презентації», плани-сюжети і, навіть сценарії «Андріївських вечорниць». При оцінюванні зазначених творчих проектів бралися до уваги відповідність сценічного оформлення, костюму заданій епосі, лаконічне поєднання музичного супроводу з відповідною танцювальною технікою, засобів виразності та сприйняття художнього образу в цілому.

У процесі організації художньо-творчої діяльності школярів ми використовували такі методи:

- методи забезпечення естетичного сприймання художнього образу (сприйняття, демонстрація, аналіз, повторне сприйняття);
- методи практичного навчання (пояснення, показ, хореографічна лексика);
- методи художньо-творчої дії (обґрунтування художнього задуму, виконання хореографічних творчих завдань, втілення художнього образу, діалог).

Особливу перевагу в організації художньо-творчої діяльності школярів ми надаємо груповим і діалогічним формам. Запорукою успіху реалізації цих форм ми вважаємо активність самих учнів, тому що висловлювання креативних ідей, які відрізняються своєю нестандартністю й оригінальністю, самостійність у рішенні різнобічних емоційно-образних завдань і вправ, колективний аналіз, обмін думками – це шлях до взаємозбагачення й накопичення особистого художньо-творчого досвіду.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень у контексті означеної проблеми став підґрунтям для визначення пріоритетних форм і методів, що складають основу організації художньо-творчої діяльності школярів, але не вичерпують усього методичного фонду вчителів хореографії. Тому наші подальші наукові пошуки спрямовуватимуться на обґрунтування інноваційних підходів і способів дій, що сприятимуть активізації художньо-творчої діяльності школярів у галузі хореографічного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла, І. М. (2014). *Психологія дитячої творчості*. Київ: Фенікс. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/9940/1/Психологія%20дитячої%20творчості.pdf>.
2. Дубасенюк, О. А. (2013). Розвиток творчого потенціалу особистості засобами мистецтва. *Креативна педагогіка*, 7, 52–58.
3. *Естетика* (2003). (ред. В. О. Лозовий). К.: Юрінком Інтер.
4. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* (2006). (ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики). Житомир: Вид-во Рута.
5. Зязюн, І. А. (2012). Естетичні регулятиви педагогічної майстерності. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 14–22.
6. Міщиха, Л. П. (2007). *Психологія творчості*. Івано-Франківськ: Гостинець.
7. Роменець, В. А. (1965). *Психологія творчості*. К.

8. Рудницька, О. П. (2002). *Педагогіка: загальна та мистецька*. К.: Інтерпроф.
9. Сисоєва, С. О. (1996). *Підготовка вчителя до формування творчої особистості*. К.: Поліграфкнига.
10. Туриніна, О. Л. (2007). *Психологія творчості*. К.: МАУП.
11. Яланська, С. П. (2014). *Психологія творчості*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.

РЕЗЮМЕ

Якуба Ю. В. Теоретические и методические аспекты исследования художественно-творческой деятельности школьников в хореографическом коллективе.

Статья посвящена актуальной проблеме педагогики искусства – организации художественно-творческой деятельности школьников в хореографическом коллективе. Данная проблема является многогранной и сложной в виду того, что представляет собой симбиоз свойств, характерных и творчеству, и художественному творчеству, и творческой деятельности, а также художественно-творческим способностям личности.

Сегодня множество современных научных исследований и безграничный педагогический опыт учителей убедительно доказывает, что художественное творчество в школьные годы – это условие и средство максимального раскрытия творческих способностей, активизации эмоционально-чувственной и коммуникативной сферы, познавательных интересов и духовного потенциала школьников.

Уникальные возможности развития школьников средствами искусства включает в себя художественно-творческая деятельность. Именно в процессе этой деятельности у школьников проявляется способность видеть, наблюдать, чувствовать; обретается свобода игры фантазии, ассоциаций, представлений; активизируется образное мышление, осуществляется гармоничное сочетание интуиции с логическими мыслительными операциями. Весь перечисленный арсенал направлен на создание чего-то нового самими школьниками, что существенно отличается от того, что уже известно им и главное, является результатом их самостоятельной и плодотворной работы.

В контексте нашего исследования художественно-творческая деятельность школьников осуществлялась на основе украинских народных праздников, так как народная мудрость и творчество выполняют функцию единства, взаимодействия воспитания и обучения со стимулированием эстетического самосовершенствования школьников и развитием их творческих задатков. Наряду с этим, осуществление художественно-творческой деятельности школьников в хореографическом коллективе возможно с использованием таких средств, как: художественное восприятие (через мотивационную деятельность); осознание (через сочетание нового и старого в обрядах, праздниках); воспроизведение (через обрядовую деятельность, способствующую актуализации знаний и опыта); поиск (через новые творческие ситуации); реализация художественного замысла (через поисковые аналитические действия и ролевые представления).

В статье определены этапы, формы и методы организации художественно-творческой деятельности школьников в хореографическом коллективе на примере украинского народного праздника «Андреевские вечерницы».

Ключевые слова: искусство, творчество, творческая деятельность, творческая личность, художественное творчество, художественно-творческая деятельность школьников.

SUMMARY

Yakuba Yu.V. Theoretical and methodological aspects of research of artistic-creative activity of schoolchildren in the choreographic collective.

The article is devoted to the actual problem of the pedagogy of art – organization of artistic-creative activity of schoolchildren in the choreographic collective. This problem is multifaceted and complex taking into account that it constitutes a symbiosis of properties, which are peculiar both for creativity, artistic creativity, and creative activity, as well as artistic-creative abilities of the individual.

Today, a lot of modern research and unlimited pedagogical experience of teachers convincingly proves that artistic creativity in school years is a condition and means of maximum disclosure of creative abilities, activation of emotional-sensual and communicative sphere, cognitive interests and spiritual potential of schoolchildren.

Unique opportunities for the development of schoolchildren by means of art include artistic-creative activity. In the process of this activity the schoolchildren have the ability to see, to observe, to feel; they acquire freedom of fantasy, associations, ideas; the imaginative thinking is activated, a harmonious combination of intuition with logical mental operations is carried out. The entire above mentioned arsenal is aimed at creating something new by the schoolchildren themselves, which differs significantly from what they have already learnt and, most importantly, is the result of their independent and fruitful work.

In the context of our study, the artistic-creative activity of schoolchildren was carried out on the basis of Ukrainian folk rites and festivals, as folk wisdom and creativity fulfill the function of unity, interaction of upbringing and learning, stimulating the aesthetic self-improvement of schoolchildren and developing their creative talents.

Along with this, realization of artistic-creative activity of schoolchildren in a choreographic collective is possible with the use of such means as: artistic perception (through motivational activity); awareness (through a combination of new and old in rituals, festivals); reproduction (through ritual activities, promoting the actualization of knowledge and experience); search (through new creative situations); realization of an artistic plan (through search analytical actions and role representations).

The article defines the stages, forms and methods of organization of artistic-creative activity of schoolchildren in the choreographic collective on the basis of the Ukrainian national holiday “Andreevsky Vespers”.

Key words: art, creativity, creative activity, creative personality, artistic creativity, artistic-creative activity of schoolchildren.